

Розділ 2

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 332.1:001.89(477)

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ І
ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Максимчук М. В.

У даній статті автор окреслює коло проблем інституційного характеру, розв'язання яких дасть змогу значно інтенсифікувати регіональний розвиток областей України. На основі використання теоретичних ідей інституціоналізму автор аналізує систему інститутів регіонального розвитку України, проводить їх систематизацію. На цій системній основі виокремлює проблеми, які стримують регіональний розвиток держави. У статті також надано рекомендації, як практично розв'язати визначені проблеми, а також окреслено напрями подальших досліджень, сформульованої у статті проблематики.

Кількість бібліографічних посилань – 4; мова – українська.

Ключові слова: регіональний розвиток, регіон, інститут, інституція, інституційне забезпечення, інституційні проблеми, система інститутів, макрорегіоналізація, управління, наукове забезпечення, Україна, ЄС.

ВСТУП

Вивчення проблематики інституційного забезпечення регіонального розвитку є важливою науковою проблемою, дослідження якої активізується останніми роками з огляду на проведення в Україні адміністративної реформи, формування ефективних моделей регіонального розвитку, в тому числі на інвестиційно-інноваційній основі. Крім того, з огляду на початок практичної реалізації євроінтеграційних устремлень нашої держави, виникає гостра потреба у формуванні в країні системи інститутів регіонального розвитку, яка б могла "стикуватися" із подібними європейськими структурами, слугувала б організаційним каркасом інтеграції як на національному, так і на регіональному рівні. Адже регіони, як основні компоненти території країни, виступають одночасно суб'єктами і об'єктами реалізації соціально-економічної, науково-технічної, інституціональної та інших політик держави.

Інституційним проблемам економічного і соціального розвитку присвячена значна кількість наукових робіт вітчизняних і зарубіжних вчених.

Дослідження ж інституційних проблем регіонального розвитку України відбувались, переважно, в межах національних шкіл регіональних досліджень, що сформувались у таких містах, як Київ, Львів, Харків, Донецьк, Ужгород, Одеса, інших наукових центрах країни. Однак, не зважаючи на постійно зростаючу кількість наукових публікацій з окресленої проблеми, її не можна вважати до кінця вирішеною як у науково-теоретичному, так і у прикладному плані. Оскільки, по-перше, постійно змінюються соціально-економічні умови регіонального розвитку, що потребує перманентного оновлення систем інститутів, які б коригували такі зміни, по-друге, на сьогодні в Україні спостерігаємо певний зсув у плані концептуально-теоретичного забезпечення реформ, і він відбувається, у тому числі, і в напрямку теоретичних ідей інституціоналізму, що передбачає деяке переосмислення підвалин трансформаційних процесів. З огляду на це тема публікації є актуальною, а проблема, окреслена у назві, є важливою у науково-теоретичному і практичному аспектах.

Постановка проблеми статті визначила її мету, яка полягає у визначенні найбільш актуальних, на думку автора, проблем інституційного забезпечення регіонального розвитку України та наданні практичних рекомендацій з можливих шляхів їх подолання, на основі використання теоретичних положень та ідей інституціональної економічної теорії.

Максимчук Максим Віталійович, докторант Інституту регіональних досліджень НАН України, тел.: (032) 270-70-89, e-mail: irr@mail.lviv.ua

Для здійснення наукового дослідження було використано системний підхід, і такі методи, як літературний, методи узагальнення, логічного порівняння і структурного аналізу.

Структура публікації складається із вступу, двох розділів, у яких розкрито теоретичну базу дослідження і системно проаналізовано інституційні проблеми регіонального розвитку України, висновків.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОСТАНОВКИ І РОЗВ'ЯЗАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Якщо підходити до розвитку регіонів країни з точки зору ідей теорії інституціоналізму, то можна стверджувати, що ефективний регіональний розвиток залежить не тільки від економічних чинників, але й від функціонування системи інститутів – суспільних організацій, способів управління господарською діяльністю, традицій, ідей, кодексів та стереотипів економічної поведінки населення регіонів, тобто фактично зумовлений етнокультурними особливостями економічної діяльності людини.

Економічна наука під інститутами розуміє найрізноманітніші механізми, що сприяють нормалізації відтворювального процесу, через зменшення “сили тертя” між різними агентами економічної діяльності, в т.ч. і регіонами. До них належать не тільки організаційні утворення (фірми, домашні господарства, профспілки, асоціації підприємців, державні органи влади, органи територіального самоврядування тощо), але й формальні і неформальні правила та звичаї економічної поведінки, що діють у суспільних системах, в т.ч. й регіонального рівня.

До числа фундаментальних, найбільш значущих та всеохоплюючих економічних інститутів належать права людини (що діляться на права особистості та права колективної організації), права власності, які визначають базову структури стимулів економічної системи, а також договір (контракт), як інститут, що забезпечує основну форму економічної взаємодії. З точки зору трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні. Найважливішим інститутом, що визначає характер економічних процесів у національній суспільній системі та її регіональних підсистемах, є власність на фактори виробництва – капітал, труд, природні умови господарської діяльності (землю) та інформацію.

В українських економічних дослідженнях спостерігаємо певні розбіжності у трактуванні термінів інститут та інституція, що пов'язано із їх запозиченням. Ми притримуємося такого підходу, що інститут – це більш широке поняття, яке охоплює і правила гри, і інституції (або організації). Інститути визначають можливості в суспільстві, а інституції (організації) існують для того, що цими

можливостями скористатися [4, С.39].

Навряд чи можна виділяти специфічні інститути регіонального розвитку. Вони є тими самими, що й для національної економіки в цілому. Це скажемо, права людини, інститут власності тощо. Хоча у дослідженнях і зустрічаємо виділення таких специфічних інститутів. Наприклад, вживається термін “інститут міжрегіонального і транскордонного співробітництва” [4, С.321]

Під інституційним забезпеченням регіонального розвитку слід розуміти створення належних умов для функціонування існуючих, а при потребі – реорганізацію та створення нових інститутів та інституцій, які безпосередньо залучаються до процесів координації зусиль у цій царині, передусім у сфері розробки, провадження та моніторингу регіональної політики.

Зміна інститутів, таких як традиції чи ідеї суспільного, в т.ч. регіонального, розвитку, процес більш консервативний і, так би мовити, саморегулятивний. Інституції ж можна міняти більш гнучко, відповідно до стратегічних рішень та мети розвитку країни і регіонів.

Основна функція інститутів – створювати середовище для реалізації якомога ширшого спектру конструктивних потенційних можливостей розвитку людини, громад, регіонів, нації та держави, узгоджувати інтереси цих суб'єктів розвитку.

Систематизувати інститути можна на основі такої типології: основні (або базові), допоміжні, специфічні. В основу ж типізації інституцій можна покласти таксономічний принцип, і, відповідно до цього, попередньо можна виділити наступні інституції: міжнародні, міждержавні, державні (національного рівня, регіонального рівня), недержавні.

Інституції регіонального розвитку – це державні, громадські та приватні організації, які безпосередньо залучаються до процесу регіонального розвитку. Існують такі види даних інституцій: деконцентровані органи державної влади; органи місцевого та регіонального самоврядування; асоціації муніципалітетів; національні агентства розвитку; торгово-комерційні та промислові палати; технополіси; бізнесові та інноваційні центри; регіональні фінансові компанії; приватні консультанти та експерти; профспілки; організації, що займаються працевлаштуванням населення; організації, що поширюють нові технології; бізнес-інкубатори; венчурні фонди; місцеві агенції розвитку; комунальні установи; заклади вищої освіти та регіональні наукові центри; агентства регіонального розвитку [1, С.101].

2 АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Відповідно до наведеної вище типології до основних інститутів забезпечення регіонального розвитку слід віднести, в першу чергу, інститути управління на національному та регіональному рівнях. Їх функціонування пов'язане з низкою проблем, а саме: проблемою розподілу повноважень, проблемою формування нормативно-правової бази, проблемою макрорегіоналізації, проблемою обґрунтованого

наукового супроводу регіонального розвитку та функціонування інститутів, які такий супровід забезпечують тощо.

Коротко розглянемо суть названих проблем та спробуємо окреслити напрямки їх розв'язання. Розпочнемо з центральної проблеми функціонування владних інститутів у системі регіонального розвитку, – з проблеми розподілу повноважень. Розподіл повноважень між центром та регіонами, наявність виразних регіональних відмінностей всередині країни, подібно до поділу праці об'єднує населення регіонів країни, оскільки робить людей із різних кутків держави залежними один від одного, спонукає розвивати співробітництво. У цей самий час внаслідок такого розподілу, через існування тих самих регіональних відмінностей виникають об'єктивні суперечки між центром та регіонами, а також “змагання” між регіонами за більш вигідний розподіл фінансових потоків, які надходять із центру, оскільки кожен з регіонів прагне до максимізації своєї частки таких надходжень. Подібного роду протиріччя вдається конструктивно вирішувати тільки завдяки тому, що в суспільстві формуються інститути, які мають відповідний рівень соціальної довіри.

Між інститутами державного і регіонального управління повинен бути чіткий розподіл повноважень. Стан збалансованості. Даний стан на жаль не вдалося досягти протягом 15 років державотворення в Україні. Не в останню чергу тому, що це, власне, не стан, а процес. На подолання означеної проблеми спрямована адміністративна реформа в країні. Основна ідея якої – децентралізація влади та фінансових ресурсів. Це обширна тема не для одної статті, або навіть дисертації. Попередньо зазначимо, що вирішувати її слід у межах збереження унітарності держави, через надання більших повноважень (передусім господарських повноважень) регіонам.

При формуванні інституційно-правової бази регіонального розвитку слід виходити із взірцевого для України європейського досвіду інституціоналізації регіонів. У сучасній Європі, з формуванням та нещодавнім розширенням Європейського Союзу, практично сформувалася тристороння система взаємин між регіонами, державою та європейськими відомствами.

Таким чином, першочерговим завданням є адаптація і запровадження в Україні саме європейських правових моделей взаємин держави та регіонів. Наріжним каменем таких взаємин є децентралізація господарсько-управлінських функцій. З концептуально-наукової точки зору існують три головні моделі, три шляхи провадження децентралізації. У першій моделі децентралізації розподіл обов'язків між центральними та регіональними органами визначається ясними та однозначними правилами. Зміст другої моделі полягає в тому, що центр передає регіонам деякі конкретні функції, пов'язані з плануванням, регіональним розвитком та регіональною політикою, доктринальне ж

забезпечення регіональної політики лишається прерогативою центральної влади. У третьому варіанті розподіл обов'язків та відповідальності між центральними та регіональними органами здійснюється лише в деяких випадках. Питання в тому, яку саме модель обрати для формування правової основи регіонального розвитку в Україні. Ми переконані, що найбільш придатною для наших умов буде друга названа модель. І саме на таку децентралізацію спрямована адміністративна реформа, яка буде реалізовуватися в Україні.

Важливою проблемою також є інституційно-правове забезпечення динамічного розвитку крупних міст, міст і містечок взагалі. В державі слід сформувати структуру життєздатних регіональних центрів соціально-економічного розвитку. Позитивний досвід та історична пам'ять функціонування таких структур в Україні є. Згадаймо Магдебурзьке право, відповідно до якого динамічно та успішно розвивалися міста і містечка нашої країни в історичному минулому. Такий позитивний досвід не проходить надаремно.

Становлення України як розвинутої європейської держави неможливе без всебічних зв'язків (економічних, культурних, духовних) між національними регіонами. У цьому зв'язку виникає необхідність використання нових підходів до міжрегіональних відносин у сфері кооперації та спеціалізації виробництва, що пов'язано з новою системою соціально-економічного районування, формуванням нових макроекономічних регіонів. Цьому має сприяти процес формування і функціонування галузевих і міжгалузевих регіональних структур (регіональних відділень митниць, податкових служб, центрів медичного обслуговування, наукових центрів НАН України, регіональних управлінь Укрзалізниці, регіональних енергосистем, асоціацій тощо). Значні зусилля до цього прикладає Західний науковий центр, у якому створено перші організаційні передумови для розвитку кооперації між областями – підписано відповідну угоду, є методичні напрацювання в Інституті регіональних досліджень та Львівській обласній державній адміністрації [2, С.7]

Слід зазначити, що виділення основних напрямків та методичних підходів до формування інститутів нового адміністративно-територіального устрою України вимагає проведення детальних наукових досліджень, вивчення громадської думки. Це, в свою чергу, може бути здійснено на основі єдиного науково-теоретичного підходу, який в теперішній час формують відповідні підрозділи НАН України.

Найбільш прийнятними є пропозиції щодо створення шести соціально-економічних районів (макрорегіонів) в Україні. Науковці протягом останніх років опрацювали відповідні схеми такого районування і в результаті виділили наступні макрорегіони: Центральний, Західний, Донеччина, Придніпров'я, Причорномор'я, Харківщина з відповідними центрами: Київ, Львів, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Харків [3, С.16].

Щоб розв'язати ці три проаналізовані проблеми фактично слід провести оптимізацію територіальної структури господарства та територіального управління

економікою.

Тепер перейдемо до розгляду проблем функціонування допоміжних інститутів регіонального розвитку. Основний допоміжний інститут, на нашу думку, – це інститут наукового забезпечення регіонального розвитку. До нього, в першу чергу, можна віднести профільні установи системи НАН України, зокрема Інститут регіональних досліджень НАН України, Раду по вивченню продуктивних сил України, Об'єднаний інститут економіки (Київ), Інститут еколого-економічних досліджень та ринкової інфраструктури (Одеса), Інститут економіки промисловості та Інститут економіко-правових досліджень (Донецьк).

Слід наголосити на тому, що українська регіональна наука має критичну масу напрацьованих, що акумулювали в собі інтелектуальний потенціал фахівців різних сфер знання – економістів, географів, соціологів, політологів та ін., а також найкращий досвід провадження регіональної політики за кордоном. Потужні центри регіональних досліджень сформувались у системі НАН України, провідних університетах та інститутах країни в переважній більшості крупних міст.

Серед вагомих у науково-методичному плані напрацьованих у сфері регіонального розвитку слід назвати концептуальні основи регіональної політики, нові схеми соціально-економічного районування країни, а у конструктивно-прикладному плані – цільові програми регіонального розвитку Карпатського регіону, Полісся, Поділля, Українського Причорномор'я та промислового Придніпров'я, Донбасу, стратегії та прогнози регіонального розвитку областей держави.

Підкреслимо, що однією з центральних нерозв'язаних проблем регіональних досліджень в Україні є проблема забезпечення їх достовірною статистичною інформацією. Вчені і, безперечно, управлінці відчують брак інформації про соціально-економічний розвиток регіонів держави, на основі якої можна було би проводити моніторинг і будувати перспективні моделі регіонального розвитку.

Крім того, на жаль, слід констатувати, що теоретичні напрацювання і практичні рекомендації вчених у сфері регіонального розвитку недостатньо використовуються владою в центрі і на місцях. Нам всім слід зробити зусилля, щоб виправити такий стан справ, розв'язати проблему впровадження та реалізації наукових розробок. Бажано, щоб двері управлінців були відчинені для вітчизняних наукових ідей та інновацій. Інтелектуальна та управлінська еліти повинні вчитись одна від одної, вчитись спілкуватися між собою на рівні, який відповідає високому статусу європейської, не тільки за місцем розташування, але й за рівнем культури управління країною.

До специфічних інститутів регіонального розвитку можна віднести, наприклад, інститут транскордонного співробітництва, який поволі, але досить послідовно викристалізується в Україні. І

чим далі буде йти наша країна шляхом євроінтеграції, тим він буде більш вагомим і ефективним.

Інтегральною інституційною проблемою регіонального розвитку України є проблема інституційних змін. Зміни в системі інститутів відбуваються дуже повільно. Їх можна прискорювати через перенесення, або запозичення інститутів із іншого господарського середовища. Тут відповідно постає проблема їхньої адаптації, пристосування для іншого національно-культурного ґрунту. Теоретичне розв'язання даної проблеми є в теорії так званої трансплантації структур з виділенням відповідних стадій методів і фаз перенесення, а також моніторингу наслідків їх запровадження.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи матеріал, викладений у статті слід зазначити, що необхідною умовою стабільного економічного зростання держави є оптимізація інституційної складової регіонального розвитку, що одночасно потребує як часткової децентралізації державних функцій та розвитку місцевого самоврядування, підвищення соціально-економічної ініціативності населення регіонів, так і підвищення інтегрованості регіонів країни, налагодження розвинутої та економічно виправданої системи міжрегіональних зв'язків всередині держави.

Систематизуючи проблеми, окреслені у статті, можна зробити висновок про те, що основна інституційна проблема регіонального розвитку нашої країни – це проблема організації інститутів. Практична складність тут полягає в тому, що інститути не функціонують як єдина система. Спостерігаємо певну розбалансованість. У науково-теоретичному плані, і відповідно у прикладному плані, мова йде про вибір моделі функціонування інститутів. Яка вона має бути. Централізованою, керованою з єдиного центру чи ні? Навряд чи концентрованою, а скоріше мережевою. Мати спільні цілі та методи. Але не бути надто ієрархічною і субординованою. Це, в принципі, впливає з самих ідей інституціоналізму як наукового напрямку в економіці.

Адже, якщо розглядати науково-теоретичні аспекти проблеми. То ці ідеї, ідеї інституціоналізму є одними з найпридатніших для дослідження регіонального розвитку. Оскільки дана теорія виступає проти державно-монопольського регулювання економіки, за її децентралізацію, підтримку малих і середніх підприємств. Регіони та міста досліджуються інституціоналізмом як самоврядні автономні спільності, причому перевага віддається соціально-культурним чинникам, духовним потребам людини в контексті поняття “якості життя”. З точки зору інституціоналізму, який виступає за обмежене втручання держави в регіональний розвиток, стратегії мають утворювати певні рамки, в межах яких здійснюються конкретні рішення щодо земельних ресурсів, прав власності і таке інше [1, С. 101].

Подальші дослідження, окреслених у статті проблем, можуть відбуватися в бік побудови формалізованої цілісної концепції інституційних змін у регіоні, вироблення на її основі комплексних науково-методичних і практичних рекомендацій з оптимізації системи інституційного забезпечення регіонального розвитку України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богоград О.Д., Невеселов О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка. Словник-довідник. – К.: Тираж, 2004. – 346 с.
2. Долішній М.І., Максимчук М.В. Регіональна соціально-економічна політика в Україні: проблеми розвитку та пошуки шляхів удосконалення: Препр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів: 2003. – 44 с.
3. Долішній М.І., Паламарчук М.М., Паламарчук О.М., Шевчук Л.Т. Соціально-економічне районування України: Препр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів: 1996. – 50 с.
4. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. – Львів: Арал, 2004. – 395 с. 2004. – 395 с.

УДК 631.145:633(477.87)

**ДИНАМІКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГРУПИ 01.1 (КВЕД)
„РОСЛИННИЦТВО” АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Газуда М.В.

У статті подано окремі наукові трактування категорії „агропромисловий комплекс” та наведено систематизацію кодів КВЕД, які стосуються АПК, а саме: секція, підсекція, розділ, група, клас, підклас. Проаналізована динаміка середньорічного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Закарпатській області за 1981-2005 роки.

Кількість бібліографічних посилань - 11; мова – українська.

Ключові слова: класифікація видів економічної діяльності, національний класифікатор України, агропромисловий комплекс, секції та підсекції, групи, класи та підкласи, основні види діяльності.

ВСТУП

Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) є складовою системи національних класифікаторів. КВЕД розроблено на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.93 р. № 326 „Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375 прийнято національний Класифікатор України „Класифікація видів економічної діяльності” (ДК 009: 2005), який набув чинності від 01.04.2006 р.

Метою розроблення другої редакції КВЕД є приведення її у відповідність до нової редакції базової міжнародної статистичної класифікації видів діяльності NACE (Rev.1.1-2002р.) та перегляд певних позицій національного рівня класифікації.

У процесі розроблення другої редакції КВЕД було переглянуто доцільність та обґрунтованість удосконалення національного рівня КВЕД. В основу перегляду національного рівня класифікації, крім методологічних аспектів, було покладено аналіз

даних Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) щодо кількості об’єктів за видами економічної діяльності. Крім того, до другої редакції КВЕД включено європейську регламентну частину класифікації видів діяльності, терміни та визначення, які використовуються в контексті класифікації, правила визначення та зміни основного виду економічної діяльності тощо. Регламентна частина класифікації забезпечує застосування єдиної термінології, типів статистичних одиниць, правил та порядку визначення основного виду діяльності, що є передумовою зіставності та узгодженості національної статистики зі статистикою країн світового співтовариства та сприяє процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

Дана стаття базується на методологічних засадах, принципах побудови та призначення КВЕД у контексті статистичної класифікації, яка створена як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації.

Мета дослідження полягає в розкритті змісту категорії „агропромисловий комплекс” у відповідності до його складових у контексті нової редакції КВЕД. Досліджувана проблематика та

Газуда Михайло Васильович, старший викладач кафедри економіки, менеджменту і маркетингу Ужгородського національного університету, e-mail: lesya@uzh.ukrtel.net